

Salajane Kuperjanovlaste organisatsioon

tekst: Kalju Aarop

Vaatamata sellele, et julgeolek oli Võru Keskkoolis avastanud ja likvideerinud mitu õpilaste pörandaalust vastupanuorganisatsiooni, jätkus vastupanu okupantidele.

Peastaabi liikme Olev Miina SKO (Kuperjanovlaste Organisatsiooni) liikmepilet nr 0002.

Olev Miina, kelle hea sõber Raimond Terasmägi ja klassijuhataja Arvo Karise olid

1946. aastal arreteeritud, otsustas jätkata nende poolelijäänud võitlust. Aastatel 1946–47 valmistas ja levitas ta üksinda Võrus nõukogudevastaseid lendlehti. 1947. aasta sügisel hakkas ta aga looma uut pörandaalust vastupanuorganisatsiooni. Moodustus algatusgrupp kuhu kuulusid Olev Miina, Ülo Adamson ja Lembit Lepp. Asuti välja valima ja tundma õppima võimalikke liikmekandidaate, toimusid vaidlused organisatsiooni nime üle, muretseti ja levitati noorte hulgas eesti rahvuslikku ja ajaloolist kirjandust nagu A. Kivikase “Nimed marmortahvilil”, A. Gailiti “Isade maa”, “Vabadussõja ajalugu” jne.

23. detsembril 1947 toimunud koosolekul otsustas algatusgrupp võtta loodava organisatsiooni nimeks Noorte Kuperjanovlaste Organisatsioon (NKO), organisatsiooni vapiks kuperjanovlaste vapi ning lipuks sini-must-valge lipu, mille ühel poolel on kuperjanovlaste vapp ja teisel organisatsiooni nimi. NKO eesmärgiks oli võidelda kõigi vahenditega, kaasa arvatud relvavõitlus, nõukogude võimu vägivalla vastu, hoida ja toetada rahva vastupanutahet ja võitlusvaimu ning nõrgestada nõukogude majandust.

Eialgu värvati NKO liikmeiks kümnekond Võru Keskkooli poissi: Valter Pajumets, Ülo Lees, Aksel Saluorg, Vambola Paloots, Vello Arras jt. Moodustati ka NKO juhtiv staap, mille juhiks sai O. Miina ning tema asetäitjaks ideoloogilise töö alal Ü. Adamson. Staabi koosseisu kuulusid veel L. Lepp, A. Saluorg, V. Arras ja V. Pajumets. Staap kinnitas NKO põhiülesanded: rahvuslik propaganda sõnas ja kirjas rahva võitlusvaimu tõstmiseks ning vastupanu õhutamiseks, sidemete loomine metsavendadega, neile operatsioonide läbiviimiseks vajaliku informatsiooni kogumine ning vajaduse korral ka nende operatsioonides osalemine, eesti rahvusliku ja ajaloolise kirjanduse kogumine ja levitamine, rahva meeleolu jälgimine ning sellele vastavalt lendlehtedega reageerimine. Staabi koosolekud toimusid kas mõnes korteris või öösiti kooli relvalao valveruumis, kui seal olid valves NKO liikmed.

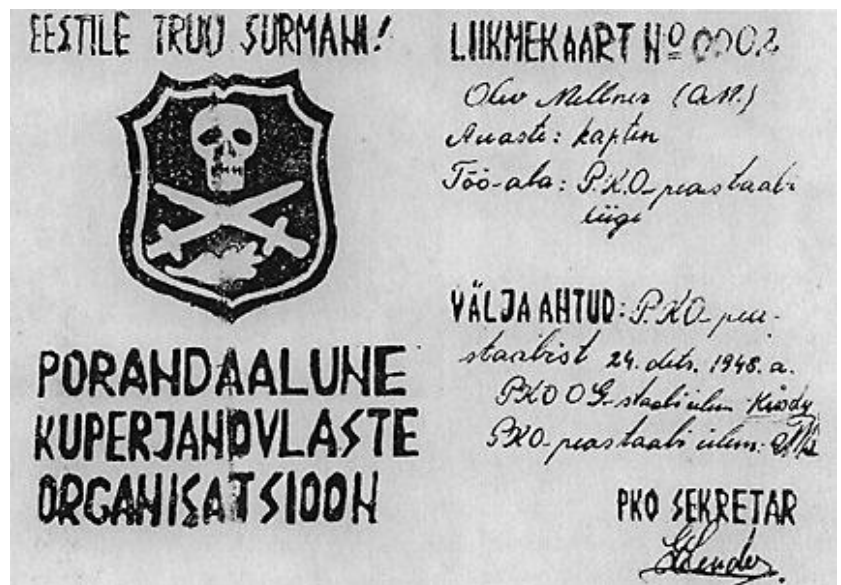
Õöl vastu 24. veebruari 1948 levitati Võrus hulgaliselt lendlehti ja sini-must-valgeid lipukesi. Tänavad olid gruppide vahel ära jaotatud, töötati kahekesi, lendlehed ja lipukesed kinnitati rõhtnaeltega majaseintele ja plankudele.

Lendlehed olid põhiliselt kirjutatud käsitsi trükitähtedega või trükitud kummist väljalõigatud tähtedega ning neil oli järgmine tekst:

“Eesti mehed ja õppiv noorsugu!

Organiseerige pörandaaluseid võitlusrühmi, koondage rühmadesse kõik ustavad isamaa pojad, kes on valmis andma kõik Vaba-Eesti uuestisünni eest. Päev, mil terve maailm algab otsustavat võitlust Venemaa hirmuvalitsusega, ei ole kaugel.

Eesti mehed, muretsge relvi ja laskemoona ning ilmuge NK pörandaaluse organisatsiooni esimesel kutsel relvastatult isamaa eest võitlema. Elagu ja loitku edasi me südameis Vabadussõja vaim! Elagu sini-must-valge

lipukandjad!

Surm punastele timukatele!

NKO Roheline Kapten”

EK(b)P Võrumaa komitee erakorralisest informatsioonist kompartei keskkomiteele võib selle kohta lugeda (originaali tekst):

“24. veebruari hommikul leiti Võru linna majaseintelt, tänavanurkadelt ja telefonipostidelt rohkesti sinimustvalgeid väikesi 5x10 ja 10x30 paberist lippe, mis oli niidi ja knopka abil kinnitatud nii, et nad lehviks. Lipud korjati ära partei ja nõukogude asutuste töötajate, komnoorte, SM ja RJM osakonna töötajate poolt. RJM Osakonna töötajate poolt leiti ka lendlehti. Lippude väljapanekutega tuletati meelde kodanliku Eesti “vabariigi” aastapäeva. Lipud oma vormilt olid enamasti ühetaolised ja nende initsiaatoriteks võivad olla Võru Keskkooli õpilased. Saadud materjalide põhjal RJM Võrumaa Osakond selgitab asja.”

Kasutati ka mitmeid legaalseid või poollegaalseid võimalusi punavõimude vastu tegutsemiseks. 1948. aastal organiseeriti keskkooli vanemate klasside õpilastele Jüriöö ülestõusu 605. aastapäeva tähistamine. 22. aprilli õhtul sõideti kahe veoautoga Haanjasse Munamäe lähedale ühe künka otsa jürituld tegema. Tule ümber lauldi rahvuslikke laule ja löödi tantsu. Kuid varsti piirati pidutsejad punasõdurite poolt ümber ja võeti kinni. Pärast ülekuulamist nad vabastati ja lasti koju, kuid pahandust oli palju. See sündmus äratas tollal laialdast tähelepanu.

Nimemuutus

Konspiratsiooni huvides muudeti 1948. aasta suvel organisatsiooni nime. Vältimaks liigse tähelepanu tõmbamist noortele, nimetati organisatsioon ümber Salajaseks Kuperjanovlaste Organisatsiooniks (SKO). Võeti vastu ka uus põhikirja. Põhikirja järgi oli SKO salajane organisatsioon, mida juhtis 3–5-liikmeline staap. Organisatsiooni võeti vastu ainult neid, keda üks organisatsiooni liige isiklikult hästi tundis. SKO liige pidi hoidma saladuses organisatsiooni olemasolu ja enda kuulumist sellesse. Organisatsiooni reetmine oli karistatav surmaga. SKO liige pidi olema julge, aus ja omakasupüüdmatu ning täitma kiiresti ja täpselt talle antud ülesanded. Tütarlapsi organisatsiooni ei võetud.

Konspiratsiooni kaalutlustel jagati tegevus organisatsioonis 3–5-liikmelistesse gruppidesse. Oli keelatud koostada nimekirju ja dokumente organisatsiooni liikmete ja tegevuse kohta. SKO eesmärkideks oli rahvuslik propaganda, metsavendade abistamine ja Eesti vabastamine N Liidu okupatsiooni alt. Organisatsiooni vapp ja lipp jäid endisteks.

1948/49. õppeaasta jooksul SKO liikmeskond laienes. Loodi SKO grupp ka Võru Tööstustehnikumis. Sellesse gruppi kuulusid: Vambola Kõiv (grupi juht), Aleksander London, Koit Perli, Evald Pettai ja Endel Õispuu. Väimela Põllumajandustehnikumis grupi loomine aga ebaõnnestus, sest Ü. Adamsoni sealne tuttav Osvald Eggert ei olnud nõus SKO liikmeks astuma ja gruppi looma. Samaaegselt liikmeskonna laiendamisega hangiti ka relvi ja laskemoona.

Sidemed metsavendadega

Otsiti võimalusi sidemete loomiseks metsavendadega. Esimene metsavend, kellega 1948. aasta märtsis ühendus saadi, oli Aksel Kolk (hüüdnimi Kindu), tema astus ka SKO liikmeks. Tema kaudu saadi hiljem ühendus ka Jaan Rootsi, Paul Randmaa jt metsavendadega.

Tähelepanuväärset rolli mängis SKO jaoks side metsavennaga, kelle hüüdnimi oli Sookull (ka Metskotkas). Temaga kohtus O. Miina J. Rootsi vahendusel. Selle metsavenna õiget nime pole teada, ta ei kuulunud ei J. Rootsi ega ka P. Randmaa metsavendade salka, kuigi oli nendega sidemeis. Kuid O. Miinale jäi mulje, et Sookull omas suurt mõju nendele salkadele, võibolla isegi kaudselt juhtis neid. Väidetavalt olevat Sookulli isikus olnud tegemist endise Eesti ohvitseriga, kes oli teeninud Saksa luures ning hiljem üle läinud Inglise luuresse. Sookull andis Miinale palju väärtuslikke näpunäiteid ja juhtnõore põrandaaluseks tööks. Ta keelas ära SKO-l liikmepiletite väljaandmise ning igasuguste teiste dokumentide ja nimekirjade koostamise (Miina oli jõudnud siiski mõned liikmepiletid juba välja anda ja need sattusid hiljem arreteerimisel KGB kätte). Ta soovitas olla väga ettevaatlik ja kedagi mitte täielikult usaldada – operatsioonis osaleval lihtliikmel pole näiteks vaja teada rohkem, kui ülesande täitmiseks parajasti vaja on.

Kui O. Miina 1949. aasta sügisel kavatses Võrust lahkuda, võttis ta Sookulliga kohtuma minnes kaasa ühe SKO poisi, et seda Sookullile tutvustada ja see saaks edaspidi jätkata sidepidamist Sookulliga. Kui nad kahekesi

varem kokkulepitud kohta jõudsid, Sookull sinna ei ilmunud. Ilmselt jälgis ta kohtumispäika ning kuna temaga polnud eelnevalt kokku lepitud, et kohtuma tullakse kahekesi, ta välja ei ilmunud. Hiljem Miina Sookulliga enam ei kohtunud ning selle metsavenna edasisest saatusest pole midagi teada.

Vabariigi sünnipäeva tähistamine

Vabariigi aastapäeva tähistamiseks 1949. aastal valmistati jälle hulgaliselt väikesi sinimustvalgeid lipukesti ja lendlehti ning ööl vastu 24. veebruari levitati neid Võrus ja Väimelas. Võru linna keskele, Vabaduse ja Kasarmu (Lembitu) tänava nurgal kasvava üksiku kõrge puu otsa heisati normaalmõõtmetes sini-mustvalge lipp. Lipu heiskamisel osalesid O. Miina, Ü. Adamson, V. Pajumets ja A. Saluorg. Kaks poissi heiskasid puu otsas lippu, kaks püstolitega relvastatud poissi julgestasid neid puu all, et avastamise korral jõuaksid puu otsas olevad poisid alla tulla ning põgeneda. Vältimaks lipu kiiret mahavõtmist, imiteeriti selle mineerimistpuu külge kinnitati kast, mille juurde viisid lipuvarda küljest juhtmed. Lipp lehvits 24. veebruaril linna kohal uhkelt kella kümneni, enne kui see maha võeti.

Ka 1949. aasta märtsiküüditamise eest hoiatati elanikkonda lendlehtedega. Aga kuna oli koolivaheaeg, sai tegutseda ainult osa grupe ning kuna puudus ka kirjutusmasin lendlehtede paljundamiseks, siis käsitsi trükitähtedega kirjutades jõuti valmistada ainult umbes 30 lendlehte.

Küüditamine ja pommipanek

Küüditamine tekitas noortes masendust ja viha, paljude sugulased ja tuttavad saadeti Siberisse. Siberisse küüditati ka SKO staabi liige A. Saluorg koos perekonnaga. Kättemaksuks otsustas SKO staap lasta õhku Võru julgeolekuosakonna hoone. Pomm valmistati ette O. Miina. Temal olid lõhkeainete ja lõhkekehade käsitlemise mõningad kogemused. 1944. aasta sõjasuvel oli Miina kodukülla Pääsnasse majutatud mingi sakslaste inseneri- või sapööriväeosa. Need õpetasid Miinat käsitlema igasuguseid lõhkeaineid ja lõhkekehi. Lahkudes olevat nad Miinale öelnud, et nüüd oled valmis diversant ning kui vaja, võtame sinuga ühendust. Nad jätsid Miinale ka ümbruskonna topograafilised kaardid. Metsavennad muretsesid poistele kaks tankimiini. Miina sidus miinid omavahel traadiga kokku ja monteeris niiviisi saadud 14 – 15 kg kaaluva pommi kohvrissi. Pommile paigaldas ta kolm sütitikut, kaks eri pikkuses süütenööri ja kolmanda löögimehhanismiga hetketegevuse sütitiku. Kolmanda sütitiku jaoks puuris ta pommile täiendava augu. Ühel sütitikul oli süütenöör pommi lõhkamiseks 20 sekundi pärast ja seda oleks kasutatud juhul, kui pomm oleks õnnestunud paigaldada tähelepanematult KGB maja teisele korrusele viiva trepi alla: 20 sekundiga oleks jõutud rahulikult majast väljuda ning ohutusse kaugusse eemalduda. Lühemat süütenööri, mis oleks pannud pommi lõhkama 7 sekundi pärast, oleks kasutatud juhul, kui paigaldamist oleks miski seganud ja pommi ei oleks jõutud ettenähtud kohta paigaldada: 7 sekundiga oleks saanud veel majast välja joosta ning paarikümne meetri kaugusele eemalduda. Lööksütitikut oleks kasutatud aga juhul, kui pommi paigaldajatele oleks peale satunud ning mingit pääsemist ei oleks enam olnud, sel juhul oleks end koos kinnivõtjatega õhku lastud. Seega oli pommi paigaldajate näol tegemist potentsiaalsete isamaa eest surmaminejatega – Eesti oma kamikadzedega.

Ühel 1949. aasta aprilliõhtul üritasid O. Miina ja V. Pajumets pommi ettenähtud kohta toimetada, kuid see ebaõnnestus. Sel õhtul oli linnas toimunud mingi pidu, tänaval oli palju inimesi ning plahvatus oleks võinud tekitada süütute inimeste hulgas asjatuid ohvreid. Nad peitsid pommi ühe SKO liikme puukuuri, et seda teine kord üritada kohale panna, kuid sealt läks pomm saladuslikult kaduma. Ilmselt avastas keegi kuurist pommi ja viis ära.

Operatsioon

1949. aasta suvel võtsid SKO liikmed koos metsavendadega ette mitu operatsiooni raha muretsemiseks. Nende operatsioonide eesmärgiks oli nõukogude majanduse kahjustamine ning samaaegselt vahendite muretsemine organisatsiooni tegevuse finantseerimiseks. Koos metsavendadega läbiviidud operatsioonid andsid kogemusi taoliste operatsioonide edaspidiseks iseseisvaks läbiviimiseks, sest tuli valmistada ka juhuks, kui SKO liikmetel

*Valter Pajumets 1999. aastal endise KGB Võru osakonna maja juures, mida nad koos Miinaga õhkida üritasid.
Foto Joosep Aader*

tuleb pöranda alla minna ja ise enda eest hoolitseda.

Kogemuste omandamiseks otsustati koos metsavendadega tühjaks teha Leevi kauplus. Operatsioonist võttis osa neli metsavenda ja neli SKO poissi. 23. juunil 1949 seati Võru-Räpina maanteele Leevi lähedal üles varitsus, et muretseda kaupluse tühjendamiseks sobiv veoauto. Üks poistest saadeti tükk maad ette, kust ta pidi andma märku sobiva auto lähenemisest. Millegipärast jäi märguanne hiljaks ja teised ei jõudnud teed õigeaegselt sulgeda, mistõttu esimene auto lipsas läbi, kusjuures autojuht nägi, et teele püüti puud ette panna. Kinni peeti järgmine veoauto, mis osutus Räpina Tarbijate Kooperatiivi kaubaautoks, millel olid peal õlle- ja limonaadikastid. Kuid rünnakust Leevi kauplusele loobuti, sest teise auto muretsemiseks ja selle tühjendamiseks oli kulunud liiga palju aega ning oli karta, et läbilipsanud auto juht teatab peatamiskatses miilitsale. See osutus ka tõeks, sest kui poisid jalgratastel Võru poole tagasi sõitsid, tulid neile juba vastu autod haarangulistega.

15. juulil 1949 rekvideeriti Säna lähedal Varstu Tarbijate Kooperatiivi inkassaatorilt 23 tuhat rubla. Selles operatsioonis osales neli SKO liiget. Vältimaks hilisemat äratundmist, olid poisid mustades maskides. Selle operatsiooni kohta võib lugeda EK(b)P Võrumaa komitee informatsioonist järgmist (originaali tekst): *“15. juuli hommikul kell 9 sõitis Varstu kooperatiivi auto Võrru. Autol oli 25 inimest. Teel Säna KN-st umbes 5 km tulid metsast välja 3 relvastatud meest. Kaks neist pidasid auto kinni, käsutasid inimestel käed püsti, ning auto pealt maha ronida. Üks bandiitidest oli automaadiga metsa ääres valvel. Siis astus bandiit autojuhi kabiini juurde, kus istus ka Varstu Kooperatiivi kassapidaja Ojaäär, Elli, kellel oli kaasas Kooperatiivi raha 27 tuhat rubla, millise bandiidid ära võtsid ning käsutasid inimesed auto peale tagasi ning teel mitte kusagil peatada, muidu ähvardab neid surm.”*

20. augustil 1949 rekvideeriti Võru Elektriijaama kassast 24 tuhat rubla. Selle operatsiooni valmistas ette SKO, kaks metsavenda sõitsid autoga elektriijaama ette ning sisenesid kassaruumi, väljas julgestasid neid kaks relvastatud SKO poissi.

Laienemisvõimaluste otsimine

Püüti laiendada oma sidemeid metsavendadega ka mujal Võrumaal. Varstus kohtusid Adamson ja Lepp kooliõe Lehte Tammistu kodus kahe metsavennaga, kelle hüüdnimed olid Truman ja Puruvana. Kuna mehed ei äratanud usaldust, siis nendega rohkem enam ei kohtunud

1949. aasta suvel püüti luua ka sidet Eesti pagulasvalitsusega Rootsis. Selleks käidi Tallinnas Koplis kohtumas ühe tuttava meremehega, kuid sidemete loomise küsimuses kokkuleppele ei jõutud.

1949. aasta kevadel lõpetasid mitmed SKO liikmed keskkooli ning lahkusid Võrust, kuid nende side SKO-ga säilis. Tihti värbasid nad oma uues asukohas SKO-sse ka uusi liikmeid nagu Meister Loosi koolis ja Arras Kiuma koolis.

Sügisel 1949 lahkus Võrust ka Olev Miina ning asus elama Tartusse. Seal lõi ta SKO Tartu filiaali. Miina valmistas ise šapirograafi ja paljundas sellel lendlehti. Lendlehti levitas ta Tartu linnas ja ülikooli koridorides. Miina valmistas metsavendadele ka valedokumente. Metsavend A. Kolkile valmistas ta dokumendid (passi, sõjaväepileti, ÜLKNÜ liikmepileti) Martin Kiristaja nimele. Tartus peeti Kolk miilitsa poolt juhuslikult kinni, kuid tema dokumendid ei äratanud mingit kahtlust ja ta vabastati. Ka Jaan Rootsil olid Miina poolt valmistatud valedokumendid.

Kuna Võrust olid lahkunud mitmed SKO staabi liikmed, siis toimus 5. detsembril 1949 organisatsiooni üldkoosolek kus valiti uus staabi koosseis. Koosolek toimus V. Palootsa korteris ja koosviibimine oli ametlikult pühendatud “stalinliku konstitutsioonipäeva” tähistamisele. Staap valiti järgmises koosseisus: Ü. Adamson – üldjuhtimine, Ü. Lees – lendlehtede koostamine ja paljundamine, L. Lepp – side haruorganisatsioonidega, K. Tamra – relvade muretsemine ja V. Tobre – liikmete füüsiline ettevalmistus. Koosolekul otsustati võtta organisatsiooni uueks nimeks Eesti Vabastamise Liit (EVL), mõned mäletavad, et nimeks pidi saama siiski Eesti Vabadusvõitluse Liit. Selle lõppeesmärgina deklareeriti nõukogude võimu kukutamine Eestis ja iseseisva Eesti Vabariigi taastamine.

Reetmine

Septembris 1949 arreteeriti Võru lähedal maanteel metsavend ja SKO liige Aksel Kolk. Kolki varjanud perenaine Alia Punga saatis Adamsonile kirja, kus hoiatas, et organisatsioon võib olla reedetud. Kuna Kolk teadis SKO liikmetest nimeliselt ainult Miinat, Adamsoni ja Leppa, siis ei peetud tõenäoliseks, et kogu organisatsioon võiks hädaohus olla ning keegi pöranda alla ei läinud. 9. ja 10. detsembril 1949 arreteeriti aga

korraga suurem osa SKO liikmetest. Kaua aega arvati, et SKO sissekukkumine saigi alguse metsavend Kolki kaudu, kuid KGB arhiivis säilinud materjalid näitavad üsna hästi, kuidas KGB tegelikult nendeni jõudis. SKO liige Vello Arras töötas 1949. aasta sügisest õpetajana Põlva valla Kiuma koolis. Kiuma ümbruses tegutses Johannes Lõhmuse metsavendade salk kuhu kuulusid metsavennad Rein Palosaar, Heinrich Speek jt. Arras püüdis saada ühendust nende metsavendadega. Kiuma kooli 7. klassis õppis metsavendade juhi Lõhmuse õde Kati Lõhmus. Arras andis Katile kirja ning palus selle võimaluse korra vennale edasi anda. Lõhmuste pere oli oma kodust välja aetud ning Kati elas Richard Mati juures Mammastes. Kati andis kirja Richard Mati kätte, kuna Matil oli metsavendadega side. Matt oli ettevaatlik mees, ta avas kirja ja luges selle läbi, pani siis kirja jälle kinni ning käskis Katil see Arrasele tagasi anda ja öelda, et vennale edasi anda pole võimalik, sest pole teada, kus vend on. Kirjas oli Arras teatanud SKO olemasolust ning avaldanud soovi luua sidemed Lõhmuse salgaga. Suusõnal andis Matt kirja sisu metsavendadele edasi. Kuna aga Arras oli sealkandis uus inimene, siis metsavennad ei usaldanud teda ja otsustasid sidemeid temaga mitte luua, sest tegemist võis olla provokatsiooniga.

Samal ajal tegi KGB pingutusi Lõhmuse salga likvideerimiseks. Salga otsimiseks rakendati mitmeid agente, kaasati isegi üks KGB paremaid agente metsavendadevastases võitluses – agent November. Agent November oli endise Eesti Vabariigi ministri, praosti ja kirjaniku Jaan Lattiku poeg Heino Lattik. Ta värvati KGB poolt 1944. aasta novembris ja sai agendinimeks November. Veel kasutati Lõhmuse salga otsimisel agente Rogov ja Turvask. Ka agent Rogovi õige nimi on teada. See oli Põlva vallas Vanakülas elanud suurталунiku poeg Juhan (Johan, Ivan) Raudsepp (1927), kes küüditati 1941. aastal Siberisse Tomski oblastisse, värvati seal KGB poolt agendiks ja toodi 1948. aastal Eestisse. Agent Turvaski nime pole õnnestunud kindlaks teha. Ilmselt oli kas Rogov või Turvask tuttav mõne metsavenna või nende abistajaga ning neil oli võimalik hankida metsavendade kohta informatsiooni.

November ja valepass

4. novembril 1949 sai Tartu KGB agent Rogovilt teate, et nõukogudevastane natsionalistlik organisatsioon SKO tegi katset luua sidemed Lõhmuse metsavendade salgaga, kusjuures SKO staap asub arvatavasti Tartus. Kuna KGB-l oli teada, et Lõhmus on huvitatud endale valedokumentide muretsemisest, siis tehti Rogovi kaudu Lõhmusele ettepanek kohtuda põrandaaluse nõukogudevastase organisatsiooni esindajaga, kellel on võimalik muretseda valedokumente. Selle organisatsiooni esindajat mängis KGB agent November. 14. novembril 1949 kohtusid Tartus Lõhmuse salga sidemees Richard Matt ja väidetava nõukogudevastase põrandaaluse organisatsiooni esindajana agent November. Nendevahelise jutuajamise käigus õnnestus Novembril välja selgitada, et Matt on teadlik SKO olemasolust. Kuid kuna November sellest midagi ei teadnud, siis Matt midagi rohkem ei rääkinud, vaid keskendus jutuajamisel ainult Lõhmuse jaoks passi saamise arutamisele. Agent Novembri autoriteedi tõstmiseks saatis KGB agent Rogoviga Johannes Lõhmusele valepassi. Selle üleandmiseks õnnestus Rogovil isiklikult kohtuda Lõhmusega, kuid SKO kohta tal Lõhmuselt midagi välja selgitada ei õnnestunud.

Siis sai KGB teada, et Lõhmus kavatseb Tartu kaudu Viljandimaale sõita. KGB korraldas agent Rogovi vahendusel Tartus Lõhmuse kohtumise agent Novembri kui väidetava põrandaaluse organisatsiooni esindajaga. Loodeti, et võib-olla Novembri isiklikul kohtumisel Lõhmusega õnnestub tal saada andmeid SKO kohta. Kohtumisel ütles aga Lõhmus, et SKO-st ei tea ta midagi. Pärast seda Lõhmus arreteeriti. See oli 30. novembril 1949.

Sissekukkumine jätkub

Samal päeval sattusid Tartu KGB kätte nõukogudevastased lendlehed, kus kutsuti eesti rahvast üles abistama metsavendi. Lendlehtedel oli allkiri SKO kapten Laido. Neid lendlehti oli Vabadussõja alguse aastapäeva puhul levitanud Olev Miina, kes oli neid sokutanud Tartu linnaraamatukogu lugemissaalis ajalehtede ja ajakirjade vahele. Miina oli neid lendlehti levitanud ka mõned päevad varem ülikooli koridorides ja mujal, kuid ilmselt ei olnud keegi neid KGB kätte toimetanud.

KGB-s võrreldi neid lendlehti novembri alguses Tartus levitatud lendlehtedega ja leiti mõningane sarnasus. Nüüd pandi ka 5. novembril Raadil õhkulastud punaste mälestussammas SKO arvele. Selle mälestussamba õhkisid tegelikult Tartu SiniMustValge noorteorganisatsiooni poisid.

Lõhmuse ülekuulamine KGB-s midagi ei andnud, SKO kohta ta midagi ei rääkinud. Lõhmust oli tema Tartus oleku ajal jälgitud ning kuna ta seal kellegagi ei kohtunud, siis arvati, et võib-olla ta tõesti midagi ei tea. Nüüd otsustas KGB proovida SKO-ni jõuda Richard Mati kaudu. Lõhmusel lasti kirjutada Matile kiri. Kirjas teatas

Lõhmus, et kohtus Tartus põrandaaluse organisatsiooni esindajaga ning sõidab edasi Viljandisse. Agent Rogov viis kirjakese Matile. Ühtlasi andis ta edasi “põrandaaluse organisatsiooni esindaja” palve, et ehk saab Matt osutada abi side loomisel SKO-ga. Kuigi Matt oli ettevaatlik mees, läks ta seekord õnge. Ta rääkis Rogovile ära, et SKO nimel püüdis Lõhmuse salgaga sidet luua Kiuma kooli õpetaja Vello Arras. See oli 3. detsembril 1949. Pärast seda üle kuulatud Lõhmus kinnitas sama.

Nüüd arreteeriti Tartu KGB poolt Vello Arras. Tema kinnivõtmise kuupäevana on märgitud 8. detsember 1949, kuid ilmselt toimus see mõni päev varem. Läbiotsimisel saadi tema juurest kätte SKO liikmepilet. Pärast vastavate mõjutusvahendite kasutamist Arras kinnitas SKO olemasolu ja ütles, et selle juhiks on Ülo Adamson. Veel nimetas ta Miinat, Saluorgu, Leppa, Pajumetsa ja A. Pungat.

Õöl vastu 9. detsembril arreteeriti Võrus Adamson. KGB Võrumaa osakonna ettekandest võib lugeda:

“Ülekuulamisel Adamson pärast mõningast kangekaelset salgamist tunnistas, et on kevadest 1948 SKO liige ja novembrist 1949 selle juht.”

Adamson nimetas 14 SKO liikme nimesid: Lembit Lepp, Ülo Lees, Kalle Tamra, Vambola Paloots, Väino Tobre, Elmo Kera, Ilmar Sander, Elmar Meister, Johannes Vainola, Valter Pajumets, Vello Arras, Olev Miina, Ülo Leib ja Ako Tamra. Samal õöl arreteeriti Tartus ka Miina ja kuulati üle. Miinalt võeti arreteerimisel ära šapirograaf, püstol (laetult padja all), H. Kauleri brošüür “Propaganda”, raamat “Johan Laidoner” ja muud kirjandust. Kõik nende poolt nimetatud SKO liikmed arreteeriti kohe. KGB ettekandest:

“Ülekuulamistel viimased kinnitasid Adamsoni tunnistust, et nad olid nõukogudevastase põrandaaluse noorteorganisatsiooni SKO liikmed mille lõppeesmärk oli nõukogude võimu kukutamine ja Eesti Vabariigi taastamine.”

Muuseas, kriminaaltoimiku järgi arreteeriti Adamson 14. detsembril ja Arras alles 15. detsembril. See oli KGB puhul üsna tavaline, et algul võeti kahtlustatav kinni, peksti ülestunnistus välja ja alles siis vormistati arreteerimisorder.

Jaanuaris 1950 arreteeriti ka SKO Võru Tööstustehnikumi grupp ja Tartu filiaali liikmed ning terve rida SKO-ga seotud olnud isikuid. Kokku arreteeriti seoses SKO süüasjaga 49 inimest. Nendest 31 olid SKO liikmed ja üheksa olid SKO abistajad või olid kuidagi teadlikud SKO olemasolust. Ülejäänud arreteeritud olid metsavendade varjajad ja toetajad. Miina sõnul jäi avastamata ainult kolmeliikmeline SKO-sse kuulunud raudteelaste grupp Verioralt, keda ainult tema üksinda teadis.

25 ja 10

Arreteerimisele järgnes viis kuud ülekuulamisi vaimse ja füüsilise surve all Pagari tänava sisevanglas ning kuus kuud Patareis erinõupidamise otsuse ootel. Kõige suuremat meeolekut näitas ülekuulamistel üles SKO aktiivne abistaja Lehte Tammistu. Ta keeldus ülekuulajatele tunnistusi andmast ja eitas kõike: “Mingit sidet bandiitidega mul ei olnud ja mingit koostööd ma nõukogudevastases tegevuses kellegagi ei teinud. Mingitest nõukogudevastastest organisatsioonidest ma midagi ei tea. Mingisuguseid tunnistusi ma selles küsimuses anda ei saa.” Ta jäi sellele kindlaks lõpuni. Ka vastastamisel Adamsoni ja Lepaga ta eitas kõike.

Koos SKO liikmetega olid uurimise all ja mõisteti süüdi ka kolm Rakverest pärit vabadusvõitlejat: Georg Sepp, Ilmar Elvre ja Voldemar Jürgen. Nemad ei olnud SKO liikmed, kuid kuna G. Sepp oli 1947./48. õppeaastal olnud Võru Keskkoolis õpetaja ning oli kaudselt SKO-ga seotud, siis ühendati nende süüasi SKO omaga.

NSVL Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi juures asuva erinõupidamise otsusega määrati 13.09.50 ja 29.11.50 SKO juhtidele 25 ja liikmetele tavaliselt 10 aastat vangilaagrit.

Kompartei funktsionääre šokeeris eriti see, et SKO juhtide ja liikmete hulgas oli terve rida komnoori.

Komsomoli aga astuti sellepärast, et jäiga vastuseisu tõttu sellele oleks endale tõmmatud liigset tähelepanu, pealegi võimaldas see saada informatsiooni komsomolis toimuva kohta. SKO liikmete arreteerimisest oli juttu isegi EK(b)P Keskkomitee VIII pleenumil 1950. aasta märtsis. ENSV haridusminister kaotas selle tõttu oma koha.

Fotol paremal: Olev Miina Karaganda laagris, kes oli üks SKO peamisi juhte.